

HANNAH ARENDT • **Emperyalism**

The Origins of Totalitarianism

© 1973, 1968, 1966, 1958, 1951, 1948 by Hannah Arendt

© renewed 1979 by McCarthy West

© renewed 1994, 1979, 1976 by Lotte Kohler

Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 453 • Politika Dizisi 27

ISBN-13: 978-975-470-387-0

© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1-5. BASKI 1998-2016, İstanbul

6. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Sait Kızıllırmak

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT
Totalitarizmin Kaynakları-2
Emperyalizm

The Origins of Totalitarianism

ÇEVİREN *Bahadır Sina Şener*



i l e t i ŝ i m

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover’de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg’da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg’de Martin Heidegger ve Karl Jaspers’ten felsefe öğrendi ve yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler’in iktidara gelmesi üzerine 1933’te Almanya’dan ayrılarak Fransa’ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika’ya yerleşti ve 1951’de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika’daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton’da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York’taki New School for Social Research’te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism*, (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997)], *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998)], *Totalitarizmin Kaynakları 3 - Totalitarizm* (İletişim Yayınları, 2014). *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1958), *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963), [*Devrim Üzerine* (İletişim Yayınları, 2012)], *Eichmann in Jerusalem* (1963), [*Kötülüğün Sıradanlığı, Eichmann Kudüs’te*, (Metis Yayınları, 2009)], *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)], *The Life of the Mind I-II* (1978), *Lectures on Kant’s Political Philosophy* (1992), *The Human Condition* (1958), [*İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, 2003]].

YAYINEVİNİN NOTU: Hannah Arendt, başyapıtı *Totalitarizmin Kaynakları*’nın çevirisinde, uluslararası literatürde kullanılan orijinal İngilizce metin esas alındı. Yazar 1955’te, ilkin İngilizce olarak yazdığı bu kitabın Almancasını yayımlarken çok sayıda ek yapmıştır (*Elemente und Ursprünge Totaler Herrschaft*, Europaeische Verlagsanstalt). Elinizdeki kitapta, bu Almanca versiyonda yer alan kimi önemli eklemeler, Tanıl Bora tarafından çevrilerek dipnotta veya köşeli parantez içinde verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

BEŞİNCİ BÖLÜM

<i>Burjuvazinin Siyasi Kurtuluşu</i>	9
I. Genişleme/Yayıma ve Ulus-Devlet.....	11
II. İktidar ve Burjuvazi [Burjuvazinin Siyasi Dünya Görüşü].....	29
III. Ayak Takımıyla Sermaye Arasındaki İttifak.....	50

ALTINCI BÖLÜM

<i>Irkcılıktan [Emperyalizmden] Önce Irk Düşüncesi</i>	69
I. Yurttaşlar “Ulus”na Karşı Aristokratlar “İrki”.....	75
II. Ulusal Kurtuluşun Bir İkâmesi Olarak Irk Birliği.....	81
III. Tarihin Yeni Anahtarı [Gobineau].....	90
IV. İnsan Haklarına Karşı “Bir İngilizin Hakları”.....	98

YEDİNCİ BÖLÜM

<i>İrk ve Bürokrasi</i>	115
I. Kara Kıtanın Hayalet Dünyası.....	118
II. Altın ve Irk [Kan].....	136
III. [Emperyalist Efsane ve] Emperyalist Karakter.....	152

SEKİZİNCİ BÖLÜM

<i>Kıta Emperyalizmi: Pan Hareketleri</i>	179
I. Völkisch Milliyetçilik.....	188
II. Kanunsuzluk Mirası [Bürokrasi: Despotizmin Mirası].....	215
III. Parti ve Hareket.....	226

DOKUZUNCU BÖLÜM

<i>Ulus-Devletin Yıkılışı ve İnsan Haklarının Sonu</i>	255
I. “Azınlıklar Ulus” ve Devletsiz Halk.....	259
II. İnsan Haklarının Çıkmazları.....	293

Elimde olsa gezegenleri ilhak ederdim.

CECIL RHODES

BEŞİNCİ BÖLÜM
Burjuvazinin Siyasi Kurtuluşu

1884 ile 1914 arasındaki otuz yıl, Afrika'nın paylaşılması ve milliyetçi pan-hareketlerinin doğuşuyla sona eren 19. yüzyılı, Birinci Dünya Savaşı ile başlayan 20. yüzyıldan ayırmaktadır. Bu, Avrupa'da sükunete, Asya ve Afrika'daysa soluk kesici gelişmelere sahne olan emperyalizm dönemidir.¹ Bu dönemin temel yanlarından bazıları, 20. yüzyıldaki totaliter görüngüye öylesine yakın bir manzara çizmektedir ki, bütün bu dönemi yaklaşan felâketlerin hazırlık evresi olarak değerlendirmek hiç de haksızlık olmaz. Öte yandan, dönemin sakinliği, yine de fazlasıyla 19. yüzyılın bir parçası olarak görünmesine neden olmaktadır. [Bu anlamda Lenin bile, sükunetli bir güvenle, Devrimden sonra insanların, toplumsal yaşamın temelini oluşturan ve binlerce yıldır bilinen az sayıdaki ve doğal ahlaki kurala uymaya yavaş yavaş alışacaklarını iddia ederken (*Devlet ve Devrim*, 1917, 5. bölüm) hâlâ bir 19. yüzyıl politikacısıdır.] Bu yakın olduğu kadar uzak

1 J. A. Hobson, *Imperialism*, Londra, 1905, 1938, s. 19: "Elverişli ve uygun olması açısından 1870 yılı, bilinçli bir Emperyalizm politikasının başlangıcı olarak alınmakla birlikte, bu hareketin, yaklaşık 1884'den seksenlerin ortalarına kadar tam gücüne ulaşamamış olduğu da açıktır".

da olan geçmişe, hikâyenin sonunu, yani iki bin yıldan fazla bir zamandır tanıdığımız Batı tarihinin kesintisiz akışında neredeyse tam bir kopmaya yol açtığını önceden bilen kimselerin bilge gözleriyle bakmaktan kendimizi alıkoyamayız. Fakat aynı zamanda, yine de bir “altın güvenlik çağı” [Stefan Zweig] denebilecek, yani korkularda [ve gaddarlıkta] bile henüz belli bir ılımlılığın damgasının varolduğu ve saygınlığını tamamen yitirmemiş, dolayısıyla sağlıklı bir muhakemenin genel görünümüyle ilişkilendirilebilir olduğu bir çağa belli bir özlem duyulduğunu da kabul etmemiz gerekir. Başka bir deyişle, bu geçmiş bize ne kadar yakın olursa olsun, toplama kampları ve ölüm fabrikalarıyla ilgili deneyimlerimizin, bu geçmişin genel iklimine, Batı tarihindeki başka herhangi bir döneme olduğu kadar uzak olduğunun tamamen ayırdındayız.

Emperyalist dönemde Avrupa’da meydana gelen başlıca olay, o zamana dek siyasi hakimiyet emeli duymadan ekonomik üstünlük elde etmiş tarihteki ilk sınıf olan burjuvazinin siyasi kurtuluşuydu. Burjuvazi, neredeyse tanımı gereği sınıflara bölünmüş bir toplumun üzerinde ve dışında [yönetme ilkesini benimseyen] ulus-devletin içersinde ve onunla birlikte gelişmişti. Hatta burjuvazi kendini çoktan hakim sınıf olarak kurduğunda bile, bütün siyasi kararları devlete bırakmıştı. Ancak ulus-devletin, kapitalist ekonominin daha da büyümesi için gerekli çerçeveyi sağlamak bakımından uygun bir yapı olmadığı ortaya çıktığında, devlet ile toplum arasında gizliden gizliye süren çekişme de, açık bir iktidar mücadelesi halini aldı. Emperyalist dönem boyunca, ne devlet ne de burjuvazi, tayin edici bir zafer kazanabildi. Ulusal kurumlar, emperyalist emellerin bütün o gaddarlığına ve megalomanyaklığına karşı direndiler ve burjuvazinin, devleti ve onun şiddet aygıtlarını kendi ekonomik amaçları için kullanma gayretleri, ancak ya-

rı yarıya başarılı olabildi. Alman burjuvazisi, bütün varlığını Hitler hareketine bağlayıp ayaktakımının yardımıyla toplumu yönetme hevesine kapıldığında, fakat daha sonra bunun için çok geç kalındığı ortaya çıktığında, durum değişti. Burjuvazi, ulus-devleti yıkmayı başarmış, ama ancak bir Pirus zaferi elde etmişti; ayaktakımı, diğer bütün sınıflar ve kurumlarla birlikte burjuvaziyi de tasfiye ederek, kendi başına siyasi yaşama nezaret etmeye tamamen ehil olduğunu göstermişti.

I. GENİŞLEME/YAYILMA VE ULUS-DEVLET

“Yayılma, her şeydir”, demişti Cecil Rhodes ve her gece başının üzerinde “şu yıldızları ... asla ulaşamayacağımız o muazzam dünyalar”ı gördüğünde, umutsuzluğa düşüyordu: “Elimde olsa hepsini ilhâk ederdim”.² Bu yeni, emperyalist çağın itici ilkesini keşfetmişti (yirmi yıldan az bir zamanda İngiltere’nin sömürgeleri 4.5 milyon metrekare ve 66 milyon kişi artmış; Fransız ulusu 3.5 milyon metrekarelik bir toprağı ve 26 milyon kişiyi eline geçirmiş; Almanlar bir milyon metrekareye varan 13 milyon nüfuslu yeni bir imparatorluk kurmuş; ve Belçika da, kralı aracılığıyla 8.5 milyon insanın yaşadığı 900.000 metrekarelik bir alanı eline geçirmişti);³ ancak Rhodes, bir hikmet parıltısı göstererek, bu ilkede içkin olarak varolan deliliğı ve insanlık durumuyla çelişkisini de teslim etmişti. Fakat doğaldır ki, ne bir içgörü ne de hüznün onu

2 S. Gertrude Millin, *Rhodes*, 1933, s. 138.

3 Bu rakamlar, Carlton J. H. Hayes’dan alınmıştır (*A Generation of Materialism*, New York, 1941, s. 237) ve 1871-1900 arası dönemi kapsamaktadır. Aynı zamanda Bkz. Hobson, *a.g.e.*, s. 19: “15 yıl içerisinde İngiliz imparatorluğuna 3^{3/4} milyon kilometrekare, Almanya’ya 14 milyon insanın yaşadığı 1 milyon kilometrekare, Fransa’ya da 37 milyon insanın yaşadığı 3.5 milyon kilometrekare ilâve olmuştu”.

politikasından döndürebilirdi. Kendisini, güçlü megalomani eğilimleri olan hırslı bir işadamının normal olarak sahip olduğu yeteneklerin çok ötesine götüren bu hikmet parlıtısının anlamını müdrük değildi o.

Aşağı yukarı aynı tarihlerde, “bir birey için megalomani neyse, bir ulus için de dünya politikası odur” demişti, Alman ilericilerinin önderi Eugen Richter.⁴ Fakat Reichstag’da, Bismarck’ın ticaret ve deniz üslerinin kurulması amacıyla özel şirketlerin desteklenmesi önerisine karşı çıkması, o dönemde bir ulusun ekonomik gereksinimlerini Bismarck kadar bile anlamadığını açık biçimde göstermekteydi. Sanki emperyalizmi bilmezden gelen ya da ona karşı çıkan –Almanya’da Eugen Richter [Bismarck, Capri- vi] ya da İngiltere’de Gladstone veya Fransa’da Clemenceau gibi– kimseler, gerçeklikle ilişkilerini yitirmiş, ticaret ile ekonominin her ülkeyi çoktan dünya politikasına karıştırdığını anlamamış kişiler gibi görünüyordardı. Ulusal ilke, dar kafalı bir cehalete yol açmaktaydı; akli selim savaşı kaybetmişti.

Emperyalist yayılmaya tutarlılıkla karşı çıkan herhangi bir devlet adamının yegâne ödülü, tevazu ve şaşkınlıktı. Örneğin 1871’de Bismarck, Fransa’nın Alsace-Lorraine’e karşılık Afrika’daki sömürgelerini verme teklifini geri çevirmişti. Yirmi yıl sonraysa, Uganda, Zanzibar ve Vitu’ya karşılık Büyük Britanya’dan Helgoland’ı almıştı; Alman emperyalistlerinin ona söylediği gibi, bir banyo küvetine karşılık iki krallık -hiç de adaletsiz sayılmaz. Örneğin seksenlerde Clemenceau, İngiltere’ye karşı Mısır’a bir keşif birliği göndermek isteyen Fransa’daki emperyalist cenaha karşı çıkmıştı. Otuz yıl sonraysa Musul’daki petrol alanlarını, bir Fransa-İngiltere ittifakı uğruna İngiltere’ye teslim etti. Örneğin Gladstone

4 Bkz. Ernst Hasse, *Deutsche Weltpolitik*, Flugschriften des Alldeutschen Verbandes, Sayı 5, 1897, s. 1.

ne, Cromer tarafından Mısır'da "İngiliz İmparatorluğu'nun yazgısının emanet edilebileceği bir adam" olmamakla itham edilmişti.

[Emperyalistlerin işçi hareketinden gördüğü, şu veya bu ölçüde kararlı direniş de bu bağlama aittir. Bütün Enternasyonallere rağmen bu direniş tamamıyla ulusal yönelimli olmuştur; çünkü esasen iç politikayla ilgiliydi ve ulus içi mücadelelere bağlıydı. Dış politikayı ve emperyalist partileri kronik bir şekilde önemsemediği için, bu direnişin pek bir yararı olmadı. Lümpen proletarya ile, ve işçilerin bazı kesimlerinin emperyalist kârlardan pay verilerek elde edilmesi ile ilgili ara sıra yapılan uyarılar, asla bu yeni siyasal güçle ilgili daha derin bir idrake yol açmamıştır. Emperyalizmin salt ekonomik sebepleri ve itkilerinin, Hilferding ile Lenin'in sadece izleyicisi oldukları İngiliz Hobson'a borçlu olduğumuz erken keşfi, esas emperyalist siyasal yapıyı, yani insanlığı efendi ırk ile köle ırk olarak, siyahlar ve beyazlar olarak, yurttaşlar ve onları koruması gereken bir "kara güç" olarak bölme teşebbüsünü, aydınlatmaktan çok örtmüştür.]

Esas olarak yerleşik bir ulusal toprak bağlamında düşünen devlet adamlarının, emperyalizme şüpheyile bakmakta oldukça haklı nedenleri vardı; bir tek şartla ki, emperyalizm onların 'deniz aşırı macera' adını verdikleri şeyden daha fazlasını içeriyordu. "Vatanseverliğin ... en iyi ifadesini para yapmakta bulduğu" (Huebbe Schleiden) ve ulusal bayrağın "ticari bir aktif" (Rhodes) yerine geçtiği bu yeni yayılma hareketinin, olsa olsa ulus-devletin siyasi bünyesini yok edebileceğini içgöründen çok içgüdüyle biliyorlardı. İmparatorluk kurmak gibi fetih yapmak da, çok iyi nedenlerle kıymet yitirmişti. Başarılı fetihleri, ancak Roma Cumhuriyeti gibi esas olarak hukuka dayanan yönetimler yapmaktaydı; bu sayede, tamamen ayrı cinsten olan halklar, fetihin

ardından kendilerine ortak bir hukuk dayatılmak suretiyle bütünleştirilebilmekteydi. Ne var ki, ulus-devlet kendi yönetimine fiilen rıza gösteren türdeş bir nüfusa dayanmaktaydı (“*le plébiscite de tous les jours*”),⁵ böyle bir birleştirici ilkeden yoksundu ve fetih durumunda bütünleştirmeden ziyade asimile etmek, adaletten ziyade zorla rıza almak, yani bozularak tiranlığa dönüşmek zorunda kalmaktaydı. Daha Robespierre bile, şu sözleri söylerken bu durumun çok iyi farkındaydı: “*Périssent les colonies si elles nous en coûtent l’honneur, la liberté*”.

Siyasetin sürekli ve yüce amacı olarak yayılma, emperyalizmin ana siyasi fikriydi. Bu fikir, ne geçici bir yağmayı ne de fethin yol açtığı daha uzun süreli bir asimilasyonu ifade etmekteydi; o nedenle, siyasi düşüncenin ve eylemin uzun tarihinde tamamen yeni bir kavramdı. Bu şaşırtıcı –tümüyle yeni kavramlara siyasi yaşamda çok ender rastlandığı için şaşırtıcı– özgünlüğün nedeni basitçe şuydu: Bu kavram, gerçek anlamda hiçbir biçimde siyasi bir kavram değildi; köklerini, spekülatif iş yaşamından almakta ve 19. yüzyıla özgü bir durum olan, endüstriyel üretimle ekonomik işlemlerde ortaya çıkan sürekli bir genişlemeyi ifade etmekteydi.

Endüstriyel büyüme etkisini duyuran bir gerçeklik olduğundan, genişleme de ekonomik anlamda isabetli bir kavramdı. Kullanılan ve tüketilen malların fiili üretiminde artış anlamına geliyordu. Üretim süreçleri, insanın, insani bir dünya kurma, onu donatma, iyileştirme ve onun için üretimde bulunma yetisi kadar sınırsızdır. Üretimin

5 [Her gün yinelenen bir plebisit.] Klâsik denemesi *Qu'est-ce qu'une nation?*'da (Paris, 1882) Ernest Renan, “fiili rızanın, birlikte yaşama arzusunun, kuşaktan kuşağa aktarılan bölünmez mirası sadakatle koruma iradesinin”, bir halkın iyelerini bir ulus oluşturacak biçimde birarada tutan başlıca unsurlar olduğunu belirtmişti. Renan'ın bu sözlerinin çevirisi *The Poetry of the Celtic Races, and Other Studies*'den (Londra, 1896) alınmıştır.

ve ekonomik büyümenin yavaşlamasının nedeni, ekonomik olmaktan çok siyasi; çünkü üretim bir bölümüyle çok farklı siyasi bünyeler içerisinde örgütlenmiş çok sayıda farklı halka bağlıdır ve üretilen ürünler bu halklar tarafından paylaşılır.

Emperyalizm, kapitalist üretimdeki hâkim sınıfın ekonomik genişlemesi ulusal sınırlara dayandığında ortaya çıktı. Burjuvazi bakışlarını, ekonomik zorunluluk alanından siyasi yaşama çevirdi; çünkü içkin yasa sürekli ekonomik büyüme olan kapitalist sistemden vazgeçmek istemiyorsa, bu yasa ülke içindeki hükümetlere dayatması ve genişlemenin, dış politikanın nihai siyasi amacı olduğunu ilân etmesi gerekiyordu.

“Yayıma uğruna yayılma” sloganıyla burjuvazi, kendi ulusal yönetimlerini, dünya politikası yoluna girmeye ikna etmeye çalıştı ve bunda kısmen de başarılı oldu. Önerdikleri yeni politika, bir an için doğal sınırlarını ve dengelerini, pek çok ulusun yayılmaya tam da aynı anda ve rekabetçi bir biçimde başlamış olmasında buluyor gibi görünüyordu. Emperyalizmi, başlangıç evrelerinde gerçekten de hâlâ ‘birbirleriyle yarışan İmparatorluklar’ın bir mücadelesi olarak tarif etmek ve “bilinen bütün dünyanın ... bir hegemonya altında toplandığı bir devletler federasyonu olan antik ve ortaçağ dünyasının imparatorluk ideası”ndan ayırdetmek olanaklıydı.⁶ Ne var ki, böyle bir yarışma, geçmiş bir çağın pek çok kalıntısından sadece biriydi; hâlâ geçerliliğini koruyan ulusal ilkeye (bu ilkeye göre insanlık, fazilet için yarışan uluslardan oluşan bir ailedir) ya da rekabetin, bir tarafın diğer bütün rakiplerini saf dışı etmesinden önce, sürece istikrar kazandırmak üzere önceden belirlenmiş kendi sınırlarını otomatik olarak oluşturacağına duyulan liberal inanca verilmiş bir ödündü. Ne ki, bu mutlu denge, hiç de gizemli ekonomik

6 Hobson, *a.g.e.*

yasaların kaçınılmaz bir sonucu olmayıp, büyük oranda siyasi kurumlara, dahası hasımların ateşli silâh kullanmasını engelleyen polis kurumlarına dayanmaktaydı. Tepeden turnağa silâhlı iş grupları [dev tekeller] –‘imparatorluklar’– arasındaki bir rekabetin, içlerinden birinin zafer kazanması, diğerlerinse ölmesi dışında nasıl bir sonuç verebileceğini anlamak zordur. Başka bir deyişle, rekabet en az genişleme kadar siyasi bir ilkedir ve tam da denetim ve kısıtlama için siyasi iktidara şiddetle gereksinme duyar.

Ekonomik yapının tersine siyasi yapı, gerçekten de sınırsız olan insan üretkenliğine dayanmadığından, sonsuz biçimde genişleyemez. İnsanların bütün yönetim ve örgütlenme biçimleri arasındaysa sınırsız büyümeye en az uygun olan, ulus-devlettir; çünkü onun temelinde varolan gerçek rızayı sonsuz biçimde uzatmak ve yaymak olanaksız olduğu gibi, fethedilmiş halklardan bu rızayı almak zor ve kolay rastlanmayan bir durumdur. Hiçbir ulus-devlet, vicdani bir rahatsızlık duymadan başka halkları fethetmeye kalkamaz; rahat bir vicdansa, ancak fetheden halkın, yaptıkları işin barbarlara üstün bir yasa dayatmak olduğuna inanmasıyla sağlanabilir.⁷ Ne var ki, ulusun yasası, kendi halkının ve topraklarının dışında geçerli olmayan benzersiz bir ulusal özün doğal gelişmesi olarak anlaşılmaktaydı.

Nitekim ulus-devletin Fatih olarak boy gösterdiği her yerde, fethedilen halk arasında, imparatorluk kurmayı hedefleyen bütün sahici girişimleri boşa çıkartan ulusal bir egemenlik bilinci ve arzusu da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Fransa Ce-

7 Rızanın, bütün siyasal örgütlenmenin temeli olduğuna inanmaktan doğan bu vicdani rahatsızlık, İngiltere'nin Mısır'daki politikaları değerlendirilirken Harold Nicolson (*Curzon: The Last Phase 1919-1925*, Boston-New York, 1934) tarafından çok güzel tarif edilmektedir: “Mısır'daki varlığımız, haklı gerekçesini, savunulabilir bir fetih hakkına ya da zora değil, rıza ögesine duyduğumuz inanca dayandırmaya devam etmektedir. 1919'da bu öge, açık biçimde farkedilmiyordu. Mısırlıların 1919 Mart'ındaki fevranı, buna karşı dramatik bir meydan okumaydı”.

zayir'i ana ülkenin bir eyaleti olarak kendine dahil ettiyse de, yasalarını Arap halka dayatmayı başaramadı. Onun yerine İslâmi yasalara saygı gösterdi ve Arap yurttaşlarına bir 'özel statü' verdi; bu da, yasal açıdan en az *Département de la Seine* kadar Fransa'nın bir parçası olan, ismen Fransız olan ama sakinlerinin Fransız yurttaşı olmadığı [ve istedikleri sayıda kadınla evlenebildikleri] bir toprak parçasında saçma sapan melez bir durum yarattı.

Kalıcı bir yönetim oluşturma umutlarını fethe bağlamış İngiltere'nin ilk 'imparatorluk kurucuları', en yakın komşuları İrlandalıları, ister İngiliz İmparatorluğu ister İngiliz Uluslar Topluluğu biçiminde olsun, geniş bir coğrafi alana yayılmış bir yapıya katmayı başaramadılar; fakat, son savaşın ardından, İrlanda'ya dominyon statüsü verildiğinde ve İrlanda İngiliz Uluslar Topluluğu'nun tam teşekküllü bir üyesi yapıldığında, fiyasko da, daha az hissedilir olmakla birlikte, bütün kesinliğiyle ortaya çıktı. Bu en eski müstemleke ve en yeni dominyon, dominyon statüsünü tek taraflı olarak reddetti (1937) ve savaşa katılmayı kabul etmeyerek İngiltere ile olan bütün bağlarını kopardı. İngiltere'nin sürekli fetihle yönetme politikası, "sadece [İrlanda'yı] yok etmeyi başaramadığı" için (Chesterton), kendi "uyuklamakta olan emperyalist dehası"nı⁸ canlandırmak yerine, İrlanda'da ulusal direniş ruhunu uyandırdı.

Birleşik Krallık'ın ulusal yapısı, fethedilen halkların süratle asimile edilerek [ana ülkeye] dahil edilmelerini olanaksız kılmaktaydı; İngiliz Uluslar Topluluğu, asla bir

8 Lord Salisbury, Gladstone'un verdiği ilk Home Rule* Kanun tasarısının iptali üzerine sevinçle böyle söylemişti. Muhafazakârların yönetiminde geçen –aynı zamanda emperyalist bir dönem olan– sonraki yirmi yıl boyunca (1885-1905) İngiltere-İrlanda çatışması, bir çözüme kavuşmamakla kalmayıp çok daha vahim bir hal almıştır. Yine Bkz. K. Chesterton, *The Crimes of England*, 1915, s. 57 ve devamında.

(*) İngiliz siyasi tarihinde 1870'de başlayan, İrlanda'da özerk yönetimi sağlamayı amaçlayan hareket – ç.n.

'Uluslar Topluluğu' olmayıp, bütün dünyaya yayılmış *bir* ulusun, Birleşik Krallık'ın varisiydi. Yayılma ve sömürgeleştirme siyasi yapıyı genişletmedi, siyasi yapının dokusunu değiştirdi ve bunun sonucunda federasyon halinde birleşmiş yeni gövdenin uzuvları, ortak bir geçmiş ve ortak bir hukuk gibi sağlam nedenlerden dolayı ortak ana ülkeleriyle olan sıkı bağlarını sürdürdüler. İrlanda örneği, Birleşik Krallık'ın, pek çok farklı halkın birlikte yaşamaya rıza verebileceği bir imparatorluk yapısı oluşturmak için nedenli elverişsiz olduğunu kanıtlamaktadır.⁹ İngiliz ulusu, Roma'nın imparatorluk kurma sanatının değil, Yunanlıların kolonizasyon örneğini izlemekte mahir olduğunu gösterdi. Yabancı halkları fethederek kendi yasalarını dayatmak yerine, İngiliz sömürgeciler, dünyanın dört bir köşesinde yeni kazanılan topraklara yerleşip aynı İngiliz ulusunun üyeleri olarak kaldılar.¹⁰ Hayranlık uyandıracak şekilde, dünyanın her yöresine yayılmış bir ulusun gerçekli-

9 Ulusal gelişmenin ilk evrelerinde Tudorların İrlanda'yı Büyük Britanya'ya Valois olarak dahil etmeyi neden başaramadıkları hâlâ bir bilmedir. Ancak, bunun nedeni, benzer bir sürecin, İrlanda'ya hizmetkarları arasında bölüştürülecek büyük bir ganimet gözüyle bakan Cromwell rejimi tarafından vahşice keşintiyeye uğratılmış olması olabilir. Ne olursa olsun, Fransız Devrimi'nin Fransızlar için yaptığı gibi, İngiliz ulusunun oluşumu açısından hayati önemi bulunan Cromwell devriminden sonra Birleşik Krallık, bir ulusun siyasi bünyesinin ancak ilk kuruluş evrelerinde sahip olabildiği asimile etme ve bütünleştirme gücünde her zaman bir kaybın da ortaya çıktığı o olgunluk evresine çoktan ulaşmıştı. Aslında ondan sonra olanlar, "halkın huzur içersinde yaşayabileceği değil de huzur içersinde ölebileceği dayatılmamış bir baskı"nın uzun ve hüzünlü öyküsüdür. (Chesterton, *a.g.e.*, s. 60).

10 Emperyalist çağın başlamasından kısa bir süre önce [büyük İngiliz tarihçisi] J. A. Froude'un yaptığı şu açıklama son derece tanımlayıcıdır: "Bırakınız vaktiyle yerleştiği gibi olsun; yani, Kanada'ya, Cape'e, Avustralya'ya ya da Yeni Zelanda'ya göç eden bir İngiliz bu yüzden milliyetini yitirmesin, hâlâ Devonshire ya da Yorkshire kadar bir İngiliz toprağındaymış gibi, İngiliz imparatorluğu sona erinceye kadar İngiliz kalmaya devam etsin; iki milyon insanımızı gönderir ve yerleştirirken Balaklava bataklıklarına gömdüğümüz birkaç kuruşun, ülkenin gücüne, Agincourt'dan Waterloo'ya kadar girdiğimiz bütün savaşlardan çok daha büyük bir katkısı olacaktır". Alıntı Robert Livingston Schuyler'den, *The Fall of the Old Colonial System*, New York, 1945, s. 280-81.

ği üzerine kurulmuş Uluslar Topluluğu'nun federe yapısının, bir ulusun imparatorluk kurmasında içkin olarak varolan zorlukları dengelemekte ve hiçbir zaman İngiliz olmayacak halkları Topluluk'un 'iş ortakları' olarak kabul etmekte yeterince esnek olup olmayacağı zaman içersinde görülecektir. Hindistan'ın bugünkü dominyon statüsüne – savaş sırasında Hintli milliyetçilerin düpedüz reddettikleri bir statü–, ekseriyetle geçici ve kalımsız bir çözüm olarak bakılmıştır.¹¹

Ulusun siyasi bünyesiyle siyasi bir araç olarak fetih arasında varolan iç çelişki, Napolyon'un rüyasının sona ermesiyle birlikte kendini iyice belli etmeye başladı. O tarihten sonra fetih resmen mahkûm edilmesinin ve ancak sınır çatışmalarının hallinde çok küçük bir rol oynamaya başlamasının nedeni, insancıl düşünceler değil bu deneyimdir. Napolyon'un Avrupa'yı Fransız bayrağı altında birleştirmeyi başaramaması, bir ulusun gerçekleştireceği fethin ya fethedilen halkın ulusal bilincinde tam bir uyanışa ve ardından da fatihe karşı ayaklanmaya veya tiranlığa yol açacağını açık bir biçimde göstermişti. Rızaya gereksinmesi olmadığından, tiranlık yabancı halkları yönetmekte başarılı olabilirse de, iktidarını sürdürmesi öncelikle kendi halkının ulusal kurumlarını yok etmesine bağlıdır.

İngilizlerin ve Avrupa'daki öteki halkların tersine, Fransa yakın geçmişte *ius* ile *imperiumu* birleştirmeyi ve Romalı anlamda bir imparatorluk kurmayı gerçekten denemiştir. Bir tek onlar, "Fransız ulusu(nun) ... Fransız uygarlığının ni-

11 Ünlü Güney Afrikalı yazar Jan Disselboom, Topluluk halklarının bu konuyla ilgili tutumunu açık bir dille ifade etmişti: "Büyük Britanya bu işte... hepsi de aynı yakın soydan gelen ... ortaklardan biridir yalnızca ... İmparatorluğun, bu durumda olmayan ırkların yaşadığı kesimleri bu işte hiçbir zaman ortak olmadılar. Onlar üstün ortağın özel mülküydüler ... Ya beyaz bir dominyonunuz olur ya da Hindistan dominyonunuz olur, fakat ikisine birden sahip olamazsınız". (Alıntı, A. Carhill'den, *The Lost Dominion*, 1924).

metlerini yaymak için yürüdü”ğüne inanarak, ulusun siyasi bünyesini emperyal bir siyasi yapıya dönüştürmeyi en azından denediler; fethedilmiş halklara “gerek ... kardeş gerekse uyruk” –ortak bir Fransız uygarlığının kardeşlik topluluğunun üyeleri olmaları anlamında kardeş ve Fransız aydınlanmasının tilmizleri, Fransa’nın ardından gidenler anlamında uyruk– biçiminde davranmak suretiyle denizaşırı müstemlekeleri ulusal bünyeye katmak istediler.¹² Bu istek, beyaz olmayan delegelerin Fransa Parlamentosu’nda yer alması ve Cezayir’in Fransa’nın bir bölümü olduğunun ilân edilmesiyse, kısmen de olsa yaşama geçirilmişti.

Bu cüretkâr girişimin sonucu, denizaşırı müstemlekelerin ulus adına vahşice sömürülmeleri oldu. Bütün kuramların tersine, Fransa İmparatorluğu fiiliyatta ulusal savunma açısından değerlendirildi;¹³ sömürgelere, Fransızları ulusal düşmanlarına karşı korumak için bir *force noire* [siyah(derili) güç] sağlayabilecek asker ülkeler gözüyle bakıldı. Poincaré’in 1923’deki, ünlü “Fransa, kırk milyonluk değil, yüz milyonluk bir ülkedir” sözleri, basitçe “kitlesel üretim yöntemleriyle imal edilmiş ekonomik bir barut”un¹⁴ keşfedildiğine işaret etmekteydi. Clemenceau, 1918’de barış masasında, “gelecekte Almanya Fransa’ya saldıracak olursa, Fransa’nın Avrupa’daki topraklarını savunmak için siyahlardan birlikler

12 Ernest Barker, *Ideas and Ideals of the British Empire*, Cambridge, 1941, s. 4.

Yine Bkz. Fransa İmparatorluğu’nun temelleriyle ilgili *The French Colonial Empire*’da (*Royal Institute of International Affairs* –Londra, 1941– tarafından yayınlanan *Information Department Papers*, sayı 25’de) yer alan giriş niteliği taşıyan çok güzel değerlendirmeler. “Amaç, sömürge halklarını Fransız halkı içinde asimile etmek, ya da daha ilkel topluluklarda bu mümkün olamıyorsa ‘ortak yapmak’tır; böylelikle *la France métropole* ile *la France d’outremer* arasındaki fark, giderek özlü değil salt bir coğrafi fark haline gelecektir”.

13 Bkz. Gabriel Hanotaux, “Le Général Mangin”, *Revue des Deux Mondes* (1925) içinde, Tome 27.

14 W. P. Croizer, “Fransa ve Onun Siyah İmparatorluğu”, *New Republic*, Ocak 23, 1924.

oluşturma hakkının sınırlanamayacağı”¹⁵ dışında hiçbir şeyi önemsemediğini ileri sürdüğünde, planının Genel Kurmay tarafından uygulanmış olmasına karşın Fransız ulusunu Alman saldırganlığından korumuş olmadı –bunu ne yazık ki bugün bilecek durumdayız–, fakat kuşkulu bile olsa hâlâ varolan bir Fransa İmparatorluğu olanağına ölümcül bir darbe indirdi.¹⁶ Bu son derece ümitsiz milliyetçilikle karşılaştırıldığında, manda sistemi üzerinde uyuşan İngiliz emperyalistleri, halkların kendi kaderini tayin haklarının bekçileri gibi göründüler; hatta, bir ara manda sistemini, yöneticinin bir halkı “doğrudan olmamakla birlikte kendi kabilesel ve yerel yetkilileri eliyle” yönetmesine olanak veren bir yöntem olan ‘do-

15 David Lloyd George, *Memoirs of the Peace Conference*, New Haven, 1939, I, 362 ve devamında.

16 Benzeri bir denizaşırı müstemlekeleri ulus adına vahşice sömürme girişimi de, Napolyon’un yenilgisi üzerine Hollanda sömürgelerinin daha da yoksullaşmış bu ana ülkeye tekrar verilmesinden sonra, Hollanda Antilleri’nde Hollandalı tarafından gerçekleştirildi. Zorla terbiye edilmek suretiyle yerliler, Hollanda’daki hükümetin kapısında köle yapıldılar. İlk kez geçen yüzyılın altmışlarında yayımlanan Multatuli’nin *Max Havelaar*’ı, dışardaki hizmetleri değil içerdeki yönetimi hedeflemektedir. (Bkz. de Kat Angelino, *Colonial Policy*, cilt II, *The Dutch East Indies*, Chicago, 1931, s. 45.)

Bu sistem süratle terkedildi ve Hollanda Antilleri bir süreliğine “bütün sömürge ulusların takdirini” kazandı (Sir Hesketh Bell, eski Uganda, Kuzey Nijerya vs. Valisi, *Foreign Colonial Administration in the Far East*, 1928, Kısım I). Hollanda’nın yöntemleri, pek çok açıdan Fransa’nınkilerle benzeşmekteydi: Hak eden yerlere Avrupalı statüsü vermek, [ülkeye] Avrupalı bir okul sisteminin getirilmesi ve diğer tedrici asimilasyon yöntemleri. Dolayısıyla Hollanda da Fransa ile aynı neticeyi aldı: Uruklar arasında güçlü bir ulusal bağımsızlık hareketinin doğuşu.

Bu çalışmada Hollanda ve Belçika emperyalizmi üzerinde durulmamaktadır. Bunlardan birincisi, Fransız ve İngiliz yöntemlerinin garip ve değiştirilmiş bir karışımıdır; ikincisi, Belçika ulusunun ya da hatta Belçika burjuvazisinin değil, hükümetler tarafından denetlenmeyen, başka hiçbir kurumla bağlantısı bulunmayan Belçika kralının kişisel genişlemesinin öyküsüdür. Emperyalizmin gerek Hollandalı gerekse Belçikalı biçimleri, temsil edici ve örnekleyici değildir. Hollandalılar, seksenlerde genişlemediler, sadece eski müstemlekelerini tahkim edip modernleştirdiler. Öte yandan Belçika Kongo’sunda yapılan eşi emsali olmayan gaddarlıklar, genelde denizaşırı müstemlekelerde olup bitenler açısından hakkaniyete sığmayan bir örnek oluşturacaktır.

laylı yönetim' aracılığıyla istismar etmeye başlamalarına rağmen bu görüntüleri değişmedi.¹⁷

İngilizler, ulusun imparatorluk kurma hamlesinde içkin olarak varolan bu tehlikeli tutarsızlıktan, kültür, din ve hukuk söz konusu olduğu lde fethettikleri halkları kendi aygıtlarıyla başbaşa bırakarak, bu gibi konularda mesafeli bir tutum takınarak ve İngiliz hukukunu ve kültürünü yaymaktan uzak durarak kaçmaya çalıştılar. Bu durum, –geri süreci bir parça geciktirmek mümkün olabilse de– yerlileri ulusal bilinç geliştirmekten, egemenlik ve bağımsızlık feryadı koparmaktan alıkoyamadı. Fakat aynı durum, insanın insan üzerinde, “yüksek kan”ın “aşağı kan” üzerinde sadece geçici değil, temel bir üstünlüğe sahip olduğu biçimindeki emperyalist bilinci de çok güçlendirdi. Bu da, uyruk durumundaki halkların özgürlük mücadelesini şiddetlendirdi ve İngiliz yönetiminin getirdiği tartışılmaz yararlarına gözlerini kapamalarına yol açtı. “Bir halk olarak yerlilere duydukları sahici sayęıya, hatta kimi durumlarda onları ... neredeyse bir insan gibi ... sevmelerine rağmen, bir nezaretiye gerek duymadan kendi kendilerini yönetebileceklerine inanmayan”¹⁸ idarecilerinin tam da bu mesafeli [soğuk] tutumlarından, yerliler olsa olsa insanlığın geri kalanından sonsuza dek dışlandıkları ve koparıldıkları sonucunu ıkartabilirlerdi.

Emperyalizm imparatorluk kurmak olmadığı gibi, genişleme de fetih demek değildir. İngiliz fatihlerin, yani “Hindistan'daki [eski] yasa bozucular”ın (Burke), İngiliz parasını ihraç edenlerle ya da Hint halkının idarecileriyle hemen hiç ortak yanları yoktu. Eğer bu ikinciler, emirleri uygulamaktan yasalar yapmaya geçmiş olsalardı, imparatorluk kuran kimseler haline gelebilirlerdi. Ne ki, burada şöyle bir sorun

17 Ernest Barker, *a.g.e.*, s. 69.

18 Selwyn James, *South of the Congo*, New York, 1943, s. 326.

vardı: İngiliz ulusu bununla ilgilenmiyordu ve böyle bir işte onlara destek olmazdı. Deyim yerindeyse, emperyalist kafalı işadamlarının takipçileri, “Afrikalının Afrikalı olarak kalmasını” isteyen devlet görevlileri oldu; “iyi birer Afrikalı”¹⁹ –ne anlama gelirse gelsin– olmaları için onlara yardım etmeyi isteyenler, bir zamanlar Harold Nicolson’ın “çocukca ülküler”²⁰ dediği şeyden henüz sıyrılamamış bir avuç insandı. “Kendi ülkelerinin idari ve siyasi sistemlerini, geri kalmış halkların yönetimine uygulamak”²¹ ve İngiliz Tacı’nın tam teşekküllü müstemlekelerini İngiliz ulusuna bağlamak gibi bir tasarıları hiç olmadı.

Ana ülkenin kurumlarının çeşitli biçimlerde imparatorluk içinde bütünleştirildiği gerçek imparatorluk yapılarının tersine, emperyalizmin özelliği, denetim işlevi görmelerine izin verilse bile, ulusal kurumların sömürge idaresinden ayrı olarak varlığını sürdürmesidir. Bu ayrı tutmanın ardındaki fiilî güdü, kibirle saygının garip bir karışımından kaynaklanmaktaydı: “Geri halklar”la ya da “aşağı kan”la karşılaşan dışardaki idarecilerin bu yeni kibri, içerde, hiçbir ulusun kendi yasasını yabancı bir halka dayatmaya hakkı olmadığını düşünen eski moda devlet adamlarının [“millî” bilincinde ve] saygısında karşılık bulmaktaydı. Tamamıyla olumsuz olan bu saygı, halkların birarada yaşaması için yeni bir yol açmayıp, sadece acımasız bir emperyalist yönetimin kararnamelele sürdürülmesine hizmet ederken, bu yeni kibir de sonunda bir egemenlik aygıtı halini aldı. Avrupalı olmayan halkların, her şeyden önce ve her şeye rağmen Batı’nın tahakkümünden ne türden olursa olsun yararlar çıka-

19 Ernest Barker, *a.g.e.*, s. 150.

20 Bu çocukca ülküler ile İngiliz emperyalizmi içindeki rolleri hakkında aşağıdaki “İrk ve Bürokrasi” bölümüne bakınız. Nasıl ortaya çıktıkları ve geliştikleri, Rudyard Kipling’in *Stalky and Company*’sinde anlatılmaktadır.

21 Lord Cromer, “Uyruk Irkların Yönetilmesi”, *Edinburgh Review* (Ocak 1908) içinde.